
ПРОГРАМ

превентивних

радионица

ШКОЛА
БЕЗ НАСИЉА

за ученике

ОСНОВНИХ ШКОЛА

октобар 2010. године

Уредио: Ненад Малетин Сарадници: Мирјана Тркуља, Драгана Коруга, Биљана Лајовић, Зорица Трикић,
Тања Шијаковић, Бранка Јосимов, Смиљана Грујић, Марко Пејовић, Данијела Јовић, Дражен Зацero,
Станислава Вучковић,

Драгана Јовановић и Никола Вида

Припрема и извођење радионица

Радионице су интерактивна образовна форма рада, усмерена на развијање вештина, знања и ставова и подразумевају целовит приступ особи (интелектуалном, емоционалном и социјалном аспекту појединца/ке, развоју карактера, духа и тела). Прилагођене су потребама учесника, склоностима и интересовањима, а омогућавају сарадњу и међусобну подршку.

Радионичарски прибор

Испред сваког описа радионице у овом програму, налази се и информација који и какав материјал и опрема су вам потребни за реализацију. Важно је да их на време обезбедите, као и да умножите потребне прилоге.

Припрема простора

Ако ће се радионице одржавати у учионици, потребне су неке измене у односу на уобичајен распоред столица и столова. Покушајте да столове померите ка зидовима учионице, а столице поставите у круг или потковицу, тако да учесници могу да виде једни друге и лакше комуницирају.

Ако можете бирати између тога да ли ћете ви стајати испред празног зида и другог који је пренатрпан вратима или опремом, одаберите празнији. Што мање пажња учесника буде привучена на друге ствари, то ће бити боље.

Радионице можете радити и другим просторима у школи (библиотека, клуб, неки други школски кутак...) или на отвореном.

Ваша припрема

- * Препознајте своје предности као водитеља и користите их.
- * Утврдите области у којима сте слабији и покушајте да ту остварите напредак.
- * Уколико је потребно, вежбајте пред огледалом, са пријатељима...
- * Подсетите се својих јачих страна и онога шта желите да постигнете. Сетите се разлога због којих сте одлучили да држите радионицу.
- * Проверите пре радионице имате ли потребан материјал и испробајте вашу употребу опреме и технике.

Током радионица

Свако од нас има стотине карактеристика које нас чине јединственим особама и о томе посебно водите рачуна током трајања радионице. Сетите се оних крилатица: једнаке могућности за све, сви смо ми различити, пазите да све игре и вежбе увек обухвате СВЕ учеснике - никада немојте никога искључити (Нпр. ако је неки од ученика поломио руку, прескочите игрицу која подразумева добацавање лоптом...) Омогућите приступачност сваком члану за потпуно учешће у целокупној радионици. Водите рачуна да ваш језик и примери нису дискриминаторски и будите спремни да реагујете на такве коментаре уколико их каже неко од учесника радионица.

Нпр. током једне обуке, један од учесника је, говорећи о сопственим успесима, рекао: «Верујте ми на реч, не говорим о себи као у оној народној *Сваки Цига свога коња хвали*». То је био моменат за акцију и разговор о водитеља о томе да није припадност националној мањини одредница понашања - не би сваки Ром обмањивао потенцијалног купца о квалитету робе који продаје, тј. хвалио коња без разлога само да би га продао.

Радионица је учење за цео живот – реагујте у таквим ситуацијама тако да особа о којој се ради може да научи нешто, а не да се осети кажњеном.

Водитељ мора бити флексибилан кад су у питању потребе и околности које непланирано наступе током радионице. Током припрема одредите које активности могу да се изоставе ако се испостави да нема довољно времена за све што је планирано. Пратите ритам рада учесника. Нпр. уколико су се „загрејали за дискусију“, не морате инсистирати на некој другој методологији коју сте имали у плану за дату радионицу, али обавезно извуците закључке дискусије. Много је важније да учесници имају прилику да заиста стекну искуство и сазнање из једне области, него да добију много површних информација у кратком року.

Будите природни, нека сваки учесник буде ангажован у сваком тренутку и забављајте се. Међутим, не заборавите ни ово:

- * Обратите пажњу на то шта вам тела учесника говоре – ако су уочљиви знаци да губе стрпљење направите паузу, промените ритам.
- * Никада немојте ви њима говорити оно што они могу рећи вама.
- * Избегавајте да читате наглас са табле, папира или пројектора, учесници то могу и сами.
- * Придржавајте се планираног времена.
- * Сумирајте и поновите главне ствари, уобличите оно што добијете од учесника.
- * Дајте увек јасна упутства (напишите их) и проверите увек да ли су сви разумели. Поновите правила више пута.
- * Проверите да ли мале групе, парови или појединци раде вежбе у складу са инструкцијом.
- * Одржавајте контакт са групом - морате осетити када почиње нежељена ситуација.
- * Ви сте надлежни за разрешавање конфликта и непримереног истицања појединаца.
- * Учешће појединаца можете контролисати тако што ћете им захвалити, погледом охрабрити или обесхрабрити поједине учеснике, изговорити њихова имена или комуницирати са њима на невербалан начин (окренути се другој особи), питати има ли "још неко нешто да дода".
- * Постављајте питања која наводе на размишљање и подстичите учеснике да траже и понуде друге опције...

На крају захвалите се учесницима на присуству и залагање на радионици, као и на њиховој пажњи. Договорите се око наредне радионице.

Извођење радионице са више водитеља

Уколико, изводите радионицу у пару са још једном особом или више њих (учеником, колегом или родитељем), не заборавите следеће:

Подела одговорности је неопходна када радионицу води више водитеља. Важно је да се договорите о томе ко ће од вас преузети већу одговорност за одређени део радионице. То не значи да док један члан водитељског пара води активност да је други члан пасиван. Он/она такође учествује и допуњава свог ководитеља и зато:

- * Седите и трудите се да не ометате рад ководитеља - не претурате по папирима да бисте припремили свој део радионице док ваш колега ради.
- * Договорите се како ће изгледати „допуњавање“ онога што је ководителјица рекла (да ли тако што ћете сачекати да она заврши, а онда рећи и оно што мислите да је важно или можете и да зауставите ководителјицу, ако постане преопширна).
- * Немојте надигравати свог ководитеља (није то никакво такмичење, него тимски рад) .
- * Пружите практичну помоћ, као на пример: поделите писани материјал, залепите резултате рада на зид...
- * Будите други пар очију и ушију који прате реакције учесника.

- ✱ Дајте невербалну подршку и охрабрење, на пример, смешећи се - покажите да сте заинтересовани и да пажљиво пратите.

Назив радионице:	Узраст: (разред)
I. Насиље – појам и врсте	I-IV V/VI

Трајање:	45 мин
Исходи радионице:	Ученици разумеју шта је насиље, препознају различите врсте насиља.
Простор:	Учионица
Материјал и опрема:	Табла за писање, креда, папир и фломастер/оловка за сваку малу групу. Прилог 3: Облици насилног понашања

1. КАДА ЧУЈЕМ РЕЧ НАСИЉЕ

5 мин

Позвати учеснике да кажу асоцијације (осећања, особине, радње) у вези са насиљем. Водитељ на табли записује асоцијације. Нека учесници излистају што више асоцијација и немојте се задржавати и расправљати о само једном примеру. Нека ово буде права „мождана олуја“ различитих идеја, корисна за следећи корак.

2. ШТА ЈЕ НАСИЉЕ – „ДЕФИНИЦИЈА“ ?

10 мин

Поделити учеснике у 4 групе. Свака група треба да креира неку врсту дефиниције појма „насиље“ на основу излистаних асоцијација (могу се додати још неке речи и појмови), као када би то морали да објасне некоме ко никада није чуо за тај појам.

3. РАЗМЕНА

15 мин

У пленуму групе представљају своје дефиниције. Водитељ издваја врсте насиља које учесници наводе и пореди је са поделом коју предлаже програм „Школа без насиља“. Наводи 6 врста насиља: физичко, вербално, психичко, социјално, електронско и сексуално. Водитељ користи прилог 3 за ову радионицу.

4. Насиље у нашој школи?

15 мин

Водитељ пита учеснике која врста насиља је по њиховом мишљењу најприсутнија у школи?

А која им највише смета? Зашто?

Да би започели дискусију водитељ поставља питања, како би им помогао да започну разговор. Да ли си приметио да је у школи неко некога :

- ✱ Ударао, шутирао, гађао, затварао у неку просторију? Вређао, исмевао, зафркавао због његове породице, боје коже, места у коме живи , због физичког изгледа или одеће?
- ✱ Намерно избацавао из друштва, наговарао друге да се са њим не друже?

- * Оговарао телефоном или преко интернета, писао ружне поруке, објављивао непријатне, омаловажавајуће или неистините ствари ? Додиривањем чинио неке непријатности и узнемиравао га?
- * Присилjavaо друге да раде нешто што не желе, да му дају новац или ствари?
Водитељ треба да објасни ученицима да таква понашања називамо насиљем међу децом. Ако деца то раде намерно и често, то је злостављање. Ако одрасли у школи или породици не чине ништа да то спрече или зауставе, ради се о занемаривању дечјих потреба и права. Ученици могу набројати очекивања од других, када су врсте насиља у питању. На крају им покаже постере *Ја сам фаца* и пита их колико се њихови наводи о одређеним облицима насиља поклапају са постерима (црвена боја-физичко насиље, жута-социјално насиље, плава-пожељни облици понашања, зелена-искупљивање за начињену грешку, наранџаста-фер плеј понашање у спорту).

Прилог 3.

Облици насилног понашања

У програму школа без насиља, насиље је дефинисано као сваки облик понашања које има за циљ намерно наношење психичког или физичког бола другоме.

Насиље подразумева разне облике агресивног понашања према другој особи, себи или имовини. Најочитији пример је ситуација у којој се две особе приближних снага туку, а међу најмање очигледним је ситуација у којој се вршњаци задиркују због неких својих нпр. физичких карактеристика.

Да би насиље имало карактер злостављања, мора да поседује још нека својства: да је једна од особа у овој ситуацији приметно слабија, да је изложена насилном понашању које се понавља, које је учестало.

Обично се наводи неколико облика насилничког понашања и злостављања:

- * Вербално – називање погрдним именима, ругање, омаловажавање...
- * Физичко – ударање, гурање, отимање и уништавање ствари...
- * Социјално – оговарање, избегавање, игнорисање, ширење лажи и гласина...
- * Психолошко – претећи погледи, гримасе, исмевање, ухођење, уцењивање...
- * Сексуално – разни нивои физичког контакта (миловање, додиривање, загрљаји, присилjavaње на сексуални однос...) који за једну од страна нису пожељни или за узраст нису адекватни.
- * Електронско насиље – претеће поруке, вређање, ширење гласина, уцене које једна особа или више њих упућује другоме користећи високу технологију (мобилни, интернет), лажно представљање и манипулисање са циљем придобијање особе на за узраст неадекватно (најчешће сексуално) понашање.

НЕ ИСКЉУЧУЈЕШ ДРУГЕ ИЗ ДРУШТВА
 НЕ ШИРИШ ТРАЧЕВЕ
 НИКОГА НЕ ИСМЕВАШ И НЕ РУГАШ СЕ ДРУГАМА

НИКОГА НЕ УДАРАШ И НЕ ПОВРЕЂУЈЕШ
 НЕ УЧЕСТВУЈЕШ У ТУЧАМА
 НЕ СРЕЂИШ НИКОМЕ

Назив радионице:	Узраст: (разред)	
VII. Учесници у насилним ситуацијама	I-IV	V/ VI

Трајање:	45 мин
Исходи радионице:	Ученици су свесни да у насиљу могу имати различите улоге и разумели су како се могу осећати у тим улогама. Увиђају потенцијал посматрача насиља да преокрену ток ситуације.
Простор:	Учионица
Материјал и опрема:	Табла за писање, креда, папир и фломастер/оловка за сваку малу групу, одштампани примери за рад у малим групама. Прилози исписани на табли или великим папирима.

1. ОГЛЕДАЛО **5 мин**

Учеснике поделити у парове. Један од учесника сваког пара треба да рукама изводи покрете према сопственом нахођењу. Други учесник пара треба да буде огледало свом пару тј. да опонаша његове покрете као у огледалу. Након неколико минута вежбе, учесници мењају улоге и поступак се понавља. Водитељ пита учеснике како су се осећали у различитим улогама тј. како као вођа, а како као вођени? Да ли сте враћали мило за драго? Како сте користили позицију моћи?

2. ПРИМЕРИ **15 мин**

Учеснике поделити у четири групе. Учесници могу по групама да наведу примере насилних ситуација које их тиште, или да раде са предложеним примерима, две групе добијају пример бр. 1, а друге две добијају пример бр. 2 (Поделите написане примере и задатке за групе):

Пример бр. 1: Ана и Стефан иду у исто одељење. Стефан седи иза Ане и у току часова јој понекад додирне косу. На сваком одмору Стефан је у непосредној Аниној близини и често је у пролазу додирује по струку и другим деловима тела. Ана се осећа као да је Стефан стално посматра. Узнемирена је и љута. Остали у њиховом окружењу примећују Анину узнемиреност, али не реагују.

Пример бр. 2: Марко је из III-1. Његовог друга Сашу је неколико пута пресрело неколико дечака из IV-1. Саша окупља екипу за организовану тучу са IV-1. За Марка би још један прекршај значио изbacивање из школе. Саша и друштво из III -1 му поручују да би му боље било да не испадне «кукавица». Марко је узнемирен и љут.

Учесници у оквиру своје групе треба да продискутују свој пример:

- * Зашто Ана/Марко осећа љутњу? Шта она/он заправо жели?
- * Како се Стефан/Саша понаша према Ани/Марку? Како би окарактерисао/ла то понашање? Какво је понашање осталих.
- * Како би реаговао/ла да се ова ситуација дешава у твом присуству (да си посматрач)?

3. РАЗМЕНА МИН

10

Свака група презентује осталим групама пример на ком је радила и закључке.

Водитељ треба да истражи да ли и како ученици разумеју позицију особе која трпи насиље, особе која врши насиље и посматрача, као и колики је потенцијал посматрача да преокрену ситуацију у конструктивном правцу. (Видети Прилог 3 за ову радионицу: Најчешће карактеристике актера у ситуацији у којој има насиља). Поставити питања: Ко треба да реагује и на који начин? Зашто баш та особа, а не неко други? Спојити са саветима из следеће активности.

4. Како препознати насиље и понашати се у ситуацијама насиља

15 мин

Ученицима дати задатак да на креативан начин у малим групама представе следеће савете:

Шта да РАДИШ у тренутку када видиш да се неко дете насилно понаша према другом:

- * Заузми активан став, размисли...Како би се ти осећао да се према теби неко насилно понаша?
- * Ако се осећаш сигурно, реци особи која се насилно понаша да престане. (Нпр. “Немој то да говориш!”, “Немој тако да се понашаш”, “Немој да је вређаш”!)
- * Позови другове и другарице да станете на страну особе или око ње када је малтретирају-тако ћете показати да је већина вас за прекид насилне сцене.
- * Ако се не осећаш сигурно, затражи помоћ од одрасле особе – од родитеља, наставника, разредног или било које друге одрасле особе у школи у коју имаш поверења. (Рећи одраслима не значи тужакати. Тиме помажеш и детету које је изложено насиљу и детету које чини насиље.)

Када знаш да је неко дете често изложено малтретирању других:

- * Позови га да ти се придружи током одмора, укључи га у своје друштво.
- * Посаветуј га да разговара с неким о томе што му се догађа, да тражи помоћ.
- * Понуди се да ћеш бити уз њега кад се обрати одраслима за помоћ.
- * Објасни својим пријатељима да насилно понашање НИЈЕ ФЕР и замоли их да ти се придруже у подршци.

Шта да НЕ РАДИШ када видиш да се неко насилно понаша према другом:

- * Насилна деца можда мисле да су забавна или “кул” - не подстичи их на насиље смешкањем, дивљењем, прећуткивањем, имитирањем или навијањем.
- * На насиље не узвраћај насиљем - псовком или тучом. То не решава проблем. Само га погоршава, јер се излажеш великом ризику да ти врати још јаче.
- * Немој да мислиш да си издајица ако се обратиш одраслима за помоћ. Тиме помажеш особи која не може сама да се избави од насилног понашања других.
- * Немој бити пасивни посматрач као да се то тебе не тиче - НЕ РЕАГОВАТИ ЗНАЧИ ПОДРЖАВАТИ НАСИЉЕ!

Прилог 4.

Најчешће карактеристике актера у ситуацији у којој има насиља:

ОСОБА КОЈА ТРПИ НАСИЉЕ

ОСОБА СА НАСИЛНИМ ПОНАШАЊЕМ

• Плашљива, несигурна	Импулсивна
• Опрезна, осетљива, тиха	Непријатељски став према околини
• Плаче, повлачи се	Мањак могућности за саосећањем
• Ниско самопоштовање	Жели да стекне материјалну корист
• Презаштићено од одраслих	

Велики значај има да одрасли (наставници, родитељи) или вршњаци препознају да дете трпи насиље. Ево додатне листе могућих знакова:

- Дете нерадо иде у школу или измишља различита оправдања да би је избегло
- Уплашено је док долази или одлази из школе
- Често мења пут од школе до куће
- Нагло попушта са успехом
- Делује одсутно, немотивисано, деконцентрисано
- Враћа се из школе са поцепаном одећом или стварима или глано јер му је неко одузео ужину
- Губи апетит
- Има здравствене проблеме (главобољу, болове у стомаку)
- Повлачи се у себе
- Почиње да муца
- Тражи или краде новац јер мора некоме да га да

Листа раних упозоравајућих знакова могућег насилног понашања:

- Повлачење из друштва
- Изражено осећање изолованости и усамљености
- Незаинтересованост за школу и слаб успех
- Изражавање насиља у писаним радовима и цртежима
- Неконтролисани бес
- Обрасци хроничног или импулсивног ударања, вређања и силецијства
- Регистровани дисциплински проблеми
- Насилно и агресивно понашање у прошлости
- Нетолерантност према различитости
- Коришћење дрога и алкохола
- Удруживање у гангове
- Погрешно интерпретирање социјалних знакова из околине
- Потреба за доминацијом
- Раздражљивост¹

Особа која је посматрач често нема иницијативу, али уз адекватну подршку може се придобити за сарадника у раду на смањењу и превенцију насиља у школи. У супротном, посматрајући насиље ове особе и саме постају жртве насиља. Такође, некада посматрачи „доливају ватру“ приликом насилничког понашања, тиме што навијају и „хушкају“ особу која врши насиље. Подстицање других на насиље се такође може посматрати као врста психолошког/социјалног насиља.

---

¹ Попадић, Д. (2009), *Школско насиље*, Београд: Институт за психологију (115-123)

Назив радионице:

Узраст: (разред)

VIII. Реаговање на насиље

VI / VI

Трајање:	45 мин
Исходи радионице:	Истражени су могући разлози за насилно понашање из позиције различитих друштвених група. Упознати су са различитим начинима индивидуалног и групног реаговања на насиље.
Простор:	Учионица
Материјал и опрема:	Табла за писање, креда, папир и фломастер/оловка за сваку малу групу, одштампани примери за рад у малим групама. Прилог 5: Нека од позитивних понашања у насилној ситуацији. Прилог 6: Савети за поступање у насилним ситуацијама

1. ОДАКЛЕ НАСИЉЕ ПОТИЧЕ, ЗАШТО СУ НЕКИ ЉУДИ НАСИЛНИ?

10 мин

Поделити учеснике у мање групе. Чланови једне групе се налазе у одређеној улози (једна група представља полицијске инспекторе, друга психологе, трећа запослене у министарству просвете, четврта родитељи...). Они треба да унутар своје групе одговоре на питање - зашто су неки људи насилни.

2. ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ У ТВ ЕМИСИЈИ

15 мин

Након разговора и дискусије у својој групи, номинују се представници који треба своје закључке да представе широј јавности (односно осталима у великој групи). Закључци могу бити представљени тако што ће се симулирати тв-емисија у којој су представници малих група гости, а водитељ домаћин у емисији. Водитељ ће водити разговор у емисији, а гости износити ставове својих малих група.

3. НАСТАВАК ЕМИСИЈЕ – КОРАК ДАЉЕ

15 мин

Водитељ наставља разговор у емисији тако што укључује и „публику“ (односно и остале који нису „гости“ у емисији).

Водитељ изнесе се податак да је 2/3 људи претрпело неки облик вршњачког насиља у школи. Питати „публику“ да ли и њихово искуство говори исто. Шта мисле да треба урадити у ситуацији када си изложен насиљу или када је неко други у тој позицији. Које су све опције?

Водитељ наставља разговор. Водитељ може и да запише предлоге учесника. Након онога што учесници буду наводили, водитељ може да допуни, заокружи идеје и додатно истакне конструктивне облике понашања који су предложени у прилогу.

4. ГРАФИТИ

5 мин

Позвати ученике да на великом папиру напише свој графит тј. утисак, препоруку у вези са насиљем или поруку која ће указати на значај разумевања и толеранције. Сачувајте ове графите, ови плакати могу бити део велике школске изложбе «Школе без насиља». Можете изабрати на нивоу школе најбољи графит и уместо насилних графита на школи поставити нови, који одлуком школског тима за превенцију шаље најбољу поруку.

Прилог 5.

Нека од позитивних понашања у насилној ситуацији:

1. ЛОБИРАЊЕ

Договорите се неформално: **“лобирајте”** код другара да се на нивоу одељења донесе договор о заједничкој одбрани и мешању свих другара и другарица ради прекидања ситуације злостављања. Свако треба да размишља о томе како да не дозволи себи да буде особа којој ће насилник радо да се окрене ради злостављања у случају да му је досадно.

2. СВИ ЗАЈЕДНО ЗА НЕНАСИЉЕ

-**“Сви заједно”**: када сте изложени насиљу, позивате у помоћ другаре (након што сте се претходно договорили на часу одељенске наставе да ћете помагати једни другима у случају да се некоме деси нешто „ружно“. Помоћ није у томе што ће се направити два табора који ће се потући, већ тако што ће што више људи прићи да спречи насиље и позивати све у близини да се умешају на начин који ће прекинути ту ситуацију).

3. ГЛАСНО РЕЋИ: „НЕ!“

-**“Не!”** – у случају да сте изложени насиљу (поготово физичком) гласно се противите, негодујте, изненада вичите из свег гласа, енергично станите да се браните. Идеја није да наставите ланац насиља тако што ћете почети да се физички разрачунате са вршњаком који има насилно понашање, већ ћете настојати да дате свима у близини сигнал да имате проблем, да апелујете да вам помогну, да се умешају позивом старији.

-Не толеришите минималне облике непријатности које вам неко причињава уз образложење да то није ништа крупно или да није фер да неко због “ситнице” испашта или да је то сада изузетак па се неће скоро десити поново и сл.

Мреже заштите

Подсетите да постоји и поразговарајте о унутрашњој и спољашњој заштитној мрежи. Прикажите учесницима актере у мрежи и подстакните их да пријављују насиље.

Унутрашња заштитна мрежа

Спољашња заштитна мрежа

Прилог 6.

Умножите прилог 6 за све учеснике и поделите им. Ученици би код куће могли да смисле неке мале карте које ће носити свуда са собом, а које садрже ове савете за самопоуздано реаговање у ситуацијама насиља.

Савети за поступање у насилним ситуацијама

1. Шта можеш да учиниш ако си особа која трпи насиље?

- ❖ Чешће се насиље врши над онима оне који су мирни, стидљиви, преплашени—туди се да ходаш уздигнуте главе, да изгледаш сигурно, и да останеш „хладне главе“.
- ❖ Покушај да игноришеш онога ко покуша да те злоставља. Ако види да не може да те повреди, можда и сам одустане.
- ❖ Гледај га у очи, реци му да престане и удаљи се из ризичне ситуације. Не схватај то као бежање!
- ❖ Они који злостављају воле да виде твој страх и сузе па покушај да не покажеш осећања.
- ❖ На насиље не узвраћај насиљем! Неко ће помислити да управо ти изазиваш невоље. Осим тога, нападач је обично јачи.
- ❖ Ако неко тражи новац или неки предмет, дај му, да ти не би то насилно одузео. Одмах после тога обрати се одраслима за помоћ.
- ❖ Избегавај места на којима се особе које чине насиље најчешће појављују или буди у друштву других ученика или одрасле особе.
- ❖ Запиши то што ти се догодило и какав је притом осећај. Можда ти после буде лакше да се неком повериш.
- ❖ Немој да патиш у тишини. Испричај одраслима (родитељима, учитељима, разредном, педагогу, психологу, Тиму за заштиту деце у твојој школи, полицајцу ...) шта ти се дешава. Њихова је дужност да те заштите. Ако не кажеш шта ти се догађа, нико ти не може помоћи!

2. Да ли се ти понашаш насилно, шта ти ваља учинити?

Преиспитај се! Можеш да изабереш како ћеш се понашати према другима.

Уколико на нека од ових питања имаш потврдне одговоре, размисли, можда други пате због твог понашања!

- ❖ Редовно неког називаш погрдним именима, или га исмеваш због нечега у чему се разликује од тебе.
- ❖ Ругаш му се због одеће, особина, музике које слуша, места где живи и других ствари.
- ❖ Не пушташ га да се придружи твојој “екипи”.
- ❖ Оговараш или прослеђујеш непријатне поруке о њему преко мобилног или интернета.
- ❖ Удараш га, тучеш, гађаш.
- ❖ Узимаш му новац, или друге ствари без питања.
- ❖ Присилјаваш га да ради нешто за тебе или друге, а да он или она то не желе.

Ако пожелиш да се промениш:

- ❖ озбиљно размисли, твоји поступци имају последице: одрасли се на тебе љуте, па ће и покренути неку од процедура које могу имати веома негативне последице по твоју ученичку биографију.
- ❖ Осим тога, твоји врњшаци пате. Твоје ружне речи или ударци остављају им ожиљке за читав живот. Они нису заслужили да се према њима понашаш насилно. Замисли да се то дешава твом брату или сестри.
- ❖ Разговарај са неким у кога имаш поверења, извини се, понуди да на било који начин исправиш грешку и олакшаш ономе коме си нанео бол.
- ❖ Када осетиш жељу да некога повредиш изброј до десет, прошетај. Смисли неке друге начине да постанеш више кул. Развијај вештине у неком спорту, рачунарима, уметности, фотографисању...
- ❖ Сваки пут кад ти успе да се не понесеш насилно према другима, честитај самом себи, похвали се пред онима којима је до тебе стало.

Назив радионице:

Узраст: (разред)

Назив радионице:

Узраст: (разред)

XVI. Реституција

I-IV

V/ VI

VII/ VIII

Трајање:	55 минута
Исходи радионице:	Ученици су схватили појам реституције и могућности њене примене у реалним животним околностима
Простор:	Учионица
Материјал и опрема:	A4 папир за сваку малу групу, фломастери, селотејп трака, маказе Прилози 21 и 22.

1. Новинобал**10 мин**

За ову активност потребно је да замолите учеснике пре почетка активности да свако донесе по два три издања старих новина. У просторији се пре почетка активности разапне конопац на висини од 2м тако да се просторија подели на два дела. Учесници се поделе у два тима и задатак је да своје новине рашире по поду што је више могуће. Потом на знак водитеља радионице, сви чланови тима грабе папире са пода гужвају их и морају да их све пребаце противницима тако да на њиховом делу пода не остане ни један папир. Наравно, обзиром да и супротан тим има исти задатак ефекат ће бити комичан и тешко да ће нека екипа успети да победи. Заинтересујте учеснике тако што ћете им рећи да ћете играти новоизмишљени спорт.

2. РЕСТИТУЦИЈА – КОНЦЕПТ**5 мин**

Водитељи укратко појасне концепт реституције. Наведите и примере. (Подсетник можете наћи у прилогу 21). Можете смислити неки занимљив начин да пренесе ове идеје и информације учесницима.

3. РЕСТИТУЦИЈА – ПРИМЕНА**25 мин**

Водитељ поделити учеснике у 4 групе. Прве две би требало да излистају ситуације из искуства у којима је реституција право решење (и да наведу шта би била реституција у тој ситуацији), а друге две оне у којима су потребне неке друге мере (и које). Групе представе једни другима своје примере. Сви заједно дискутују о томе да ли ти примери добро илуструју реституцију и да ли су преписане мере за њих адекватне.

4. РАЗМЕНА ЗА КРАЈ**10 мин**

Водитељ разговара са учесницима: Шта сада мислите о реституцији? Да ли је примењива у школи? Водитељ записују ове предлоге. Каже да ће их исто проследити Школском тиму, те да ће се и листа услова за практиковање реституције може наћи са листом правила.

5. ДОМАЋИ ЗАДАТАК

Обзиром да је наредна радионица посвећена успостављању правила, група добровољаца међу учесницима може преузети на себе одговорност да се информисе о постојећим правилима понашања и прописаним васпитно дисциплинским мерама у вези са насилним опхођењем у школи и да то припреми

Прилог 20.

Реституција

Реституција је поступак поправљања учињене штете и креативна самодисциплина. Тежиште није на кривици за направљену грешку већ на проналажењу конструктивних решења у поправљању направљене грешке или штете. Реституција помаже да особа својим трудом поправи грешку, чиме задржава самопоштовање и повећа веру у своје поступке.

Креативна реституција не води рачуна о негативном понашању него о утицају тог понашања на особу над којом је учињено нпр. насиље. Процес реституције је креативан процес развијања способности решавања проблема – људи којима је дозвољено да у младости поправљају начињене грешке великодушни су у разумевању грешака других око себе и у зрелом добу не примењују кажњавање као модел решења. Концепти реституције се ослањају на филозофска начела:

- ❖ свако чини грешку, грешке су нормалне, људски је грешити
- ❖ кривица и критика потпомажу одбрамбеном понашању – у циљу задржавања самопоштовања склони смо да примењујемо различите технике и рационализације
- ❖ људи ће се понашати боље уколико знају да на њих гледамо као способне, одговорне и спремне на промену, уз могућност реституције људи јачају
- ❖ ако људи верују у реституцију и спроводе је (пошто им је дата та могућност) неће морати да лажу или крију своје грешке

Основно питање реституције је „Шта ћеш учинити да поправиш то што си урадио?“

Основни задаци реституције су да се избегне критика, морализација и окривљивање, па се трага за решењима ситуација тако буде испоштована жртва, а дата шанса починиоцу.

КАРАКТЕРИСТИКЕ РЕСТИТУЦИЈЕ

- ❖ подразумева напор особе која је показала проблем у понашању да исправи своју грешку
- ❖ не подстиче поновно „проблематично“ понашање и доприноси целокупном оснаживању особе
- ❖ дозвољава особи која је била „оштећена“ понашањем друге особе, да буде на адекватан начин задовољена, односно грешка исправљена
- ❖ начин на који је извршена реституција у одређеној ситуацији, може постати модел за целу област сличног понашања

КОРАЦИ У ПРИМЕНИ РЕСТИТУЦИЈЕ

- ❖ поразговарати са особом која је начинила штету (предлог је да се прво прича са особом која је имала насилно понашање, а касније са оном која је била жртва)
- ❖ применити правила реституције (подсетити особу на донета правила, питати је како намерава да поправи грешку)
- ❖ када особа која је направила грешку дође до идеје како да је поправи, одлазите код друге особе и са њим/њом разговарате о решењима постојеће ситуације. Ви имате корективну улогу, водећи рачуна да реституција има праву вредност а не формалну и површну улогу по принципу »ја ћу се извинити, а даље ћу терати по своме«. Ако особа не смисли прави начин реституције, оштећени му помаже да до ње дође.

ШТА АКО РЕСТИТУЦИЈА НЕ УСПЕ ДА СЕ РЕАЛИЗУЈЕ?

Када се реституција не примени мора се применити нека од санкција која је унапред договорена и која је универзална у школи. Не допустиво је да изостане реакција на понашање које чини школу несигурним местом за децу и младе. Неопходно је укључити и све друге сараднике као што су родитељи, локална заједница и др.

Прилог 21.

Реституција - примери

Пример 1. Боље опхођење са другима

Један разред у школи непристојно се понашао према наставници на замени. Док је предавала непрестано су разговарали, кад би их опоменула, смејали би се. Предњачиле су 3 девојчице. Кад се њихова наставница вратила са боловања, прочитала је лист за евидентирање кршења правила и од девојчица затражила реституцију.

Мало су приговарале, а онда понудиле извињење. Наставница је прихватила извињење, али је и даље инсистирала на реституцији. Повео се разговор о томе како се треба понашати према онима који дођу у разред. Процениле су да њихово понашање није било у складу са вредностима и правилима школе. Девојчице су предложиле да организују разговор о тој теми са целим разредом и да затим наставници напишу писмо и обавесте је шта су закључили. Затражиле су од директора школе да идући пут она буде на замени да би имале прилику да поправе понашање.

Које су од карактеристика реституције испуњене у примеру 1:

- 1 Задовољавајућа накнада оштећеном
- 2 Труд починитеља
- 3 Мала вероватноћа да ће се грешка поновити
- 4 Повезано се облашћу у коме је приступ учињен
- 5 Повезано са неким вишим животним опредељењем
- 6 Јача особу која је погрешила
- 7 Код помагача нема нерасположење
- 8 Одсуство кривице, критике, љутње

Пример 2. Учење шивења

Два дечака су се потукла у школском дворишту. Милан је дохватио Владу и покидао му дугмад са кошуље. Дежурни наставник их је послао на разговор код директорке. Она је подсетила Милана да школа подстиче међусобно поштовање и пита га да ли је спреман да надокнади учињену штету. Кад је питала Владу шта он жели, он је рекао да жели кошуљу у претходном стању, да дугмад поново буду на кошуљи. Директорка је питала Милана да ли жели да зашије дугмад на кошуљу. Милан је рекао да он то не зна да ради и да је то женски посао. Директорка је рекла да су сви послови подједнако женски и мушки и питала Милана да ли жели да научи. Милан је пристао, уколико му неко покаже. Директорка је нашла помоћ и следећих пола сата Милан је провео у учењу шивења и поправљању Владине кошуље.

Које су од карактеристика реституције испуњене у примеру 2:

- 1 Задовољавајућа накнада оштећеном
- 2 Труд починитеља
- 3 Мала вероватноћа да ће се грешка поновити
- 4 Повезано се облашћу у коме је приступ учињен

- _____ 5 Повезано са неким вишим животним опредељењем
- _____ 6 Јача особу која је погрешила
- _____ 7 Код помагача нема нерасположење
- _____ 8 Одсуство кривице, критике, љутње

Пример 3. **Поломљене наочаре**

Два дечака су дошла у канцеларију носећи поломљене наочаре којима су недостајала стакла. Били су узнемирени и расправљали су се око тога ко је за шта крив. Дечак из другог разреда се пожалио да га је трећак ударио и да су наочаре испале и разбиле се. Трећак се правдао да је био изазван задириковањем јер је његова екипа изгубила фудбалску утакмицу. Тражио је да директор прича са још три дечака која су стала на наочаре и поломила их. Инсистирао је: „Ја нисам поломио његове наочаре. Ја сам га само гурнуо.“ Директор је подсетио дечаке да је у њиховој школи у реду да се погреша: „Не интересује ме толико ко је шта коме урадио, интересује ме шта ћемо сада да радимо са овим поломљеним наочарима?“ Оставио је дечаке да сами одлуче. Један од њих је рекао :“Шта мислиш да треба да урадимо?“ Вратили су се код директора са планом, били су пријатељски настројени један према другом и спремни да реше проблем. „Пошто смо обојица умешани, обојица смо одговорни за поправку наочара“.

Које су од карактеристика реституције испуњене у примеру 3:

- _____ 1 Задовољавајућа накнада оштећеном
- _____ 2 Труд починитеља
- _____ 3 Мала вероватноћа да ће се грешка поновити
- _____ 4 Повезано се облашћу у коме је приступ учињен
- _____ 5 Повезано са неким вишим животним опредељењем
- _____ 6 Јача особу која је погрешила
- _____ 7 Код помагача нема нерасположење
- _____ 8 Одсуство кривице, критике, љутње

Пример 4. **Пумпа за ваздух**

Шта се може урадити када се одлучујемо за реституцију коју је тешко извести?

Дечак је покварио дедину пумпу за ваздух , покушавајући да напумпа точак на бициклу. Узбуђен, обратио се мами за помоћ: “Не знам шта да радим. Покушавао сам да поправим, али не иде. Немам пара да купим нову. “ Мама је рекла: “Дешава се”, и предложила да она поразговара са дедом. Објасни му ситуацију и пита га како може да му надокнади штету.

Тада се појавила бака, која верује да дете треба добро да запамти кад нарави грешку:” Погледај шта си урадио. Уништио си пумпу. Могао си да претпоставиш да ће то да се догоди. Од тебе само штета.” Мама је покушала да објасни да дечак све то зна...У међувремену, он је негде нестао.

Кад се мало касније вратио, шапнуо је мами на уво. “Осећао сам се лоше, па сам био у соби да плачем”. А мама га је на то питала: “А сада, шта можеш да учиниш да поправиш ово што си учинио?” Дечак се уозбиљио. Више му није било до реституције. Мислио је да је казну одрадио кроз прекоре И осећај кривице.

Примери су преузети из књиге Дијане Госен *Реституција, преобразба школске дисциплине*, Алинеа, Загред 1994

Пример 4. Пример из програма Школа без насиља у ОШ

”Имала сам случај два друга који су се посвађали због девојке. Један је био заљубљен у њу а она је на екскурзији све време флертовала са другим. Заљубљени га је напао и извређао. Ја сам са њима седела 2 сата покушавајући да их наведем да се помире и да применим реституцију. На крају су схватили како се онај други осећао и договорили су се да насилник увек мора у друштво да позове жртву и да буде фин према њему. И даље се друже”

Које су од карактеристика реституције испуњене у примеру 1:

- 1 Задовољавајућа накнада оштећеном
- 2 Труд починитеља
- 3 Мала вероватноћа да ће се грешка поновити
- 4 Повезано се облашћу у коме је приступ учињен
- 5 Повезано са неким вишим животним опредељењем
- 6 Јача особу која је погрешила
- 7 Код помагача нема нерасположење
- 8 Одсуство кривице, критике, љутње

ТИ СИ ФАЦА КАДА:

- ЧАК И КАД ЗАБРЉАШ, ХОЋЕШ ДА ПОПРАВИШ
- УМЕШ ДА НАДОКНАДИШ ШТЕТУ
- УЧИШ НА СВОЈИМ ГРЕШКАМА
- ЗНАШ ДА КАЖЕШ ИЗВИНИ И УМЕШ ДА ОПРОСТИШ

Назив радионице:

Узраст: (разред)

XVII. Формирање правила

I-IV

V/ VI

VII/ VIII

Трајање	45 мин
Исходи радионице	<ul style="list-style-type: none"> Учесници упознати са постојећим правилима и последицама кршења правила у школи. Направљена правила која ће убудуће важити одељењу, а која ће формирање листе школских правила које се односе на смањење насиља
Простор	Учионица
Материјал и опрема	Велики папири, А4 папир, фломастери, селотејп трака, маказе

1. ПРАВИЛА У ШКОЛИ

5 мин

Презентација домаћег задатка тј. информација о постојећим правилима понашања и прописаним санкцијама у вези са насилним опхођењем у школи.

Дискусија о правилима, последицама, вредностима које треба да важе у одељењу, наставник пита:

- Како се негују вредности у школи? Још једном истаћи заштитну функцију правила – правила као заштита вредности и писана – неписана правила.
- Зашто је важно имати јасно дефинисана правила?

а затим подсећа ученике на критеријуме добрих правила:

Правила треба да:

- буду позитивна и применљива
- односе на реалне ствари и појаве
- формулишу које је понашање прихватљиво и очекивано
- јавна, свима јасна, на видном месту истакнута, лако уочљива и/или штампана у форми лифлета за сваког ученика.

(Приручник правила вредности реституција)

2. НАША ПРАВИЛА

30 мин

Задатак за све учеснике:

1. Дефинишите вредности које желите да се негују у школи, а затим набројте понашања која су по вама неприхватљива за школу
2. У наредном кораку уместо нежељеног понашања формулишите правило за понашање које је у складу са вредностима, по критеријумима за доношење добрих правила (усмерите пажњу на она нежељена понашања која по вама најчешће доводе до појаве насиља у школи). Сваки учесник напише 4 правила које је по његовом мишљењу најважније увести у школи, а везана су за насиље. То могу бити и нека од оних која већ постоје у Правилнику, а могу бити и нека сасвим нова. Треба имати на уму и концепт реституције.
4. Затим учеснике спајамо у парове. Пар се од 8 правила договара око избора 4. Затим их спајамо у четворке које опет од 8 бирају 4.

Спајање се наставља док се цела група не буде договорила око 4 правила. Водитељ их записује на великом папиру. Додају се вредности које стоје у основи правила, као и последице које прате кршење одређеног правила.

1. ШТА СА (ОВИМ) ПРАВИЛИМА?

10 мин

Дискусија о томе:

- * Да ли су учесници спремни да поштују правила која су предложили? Због чега?

Водитељ каже да ће њихове предлоге правила проследити Школском тиму, који ће сакупити предлоге из свих одељења и направити листу оних која имају највише њихових гласова. Та ће се правила поредити и са правилима које предложили наставници и на крају ће се донети коначна листа правила која би требало да важе за целу школу. (У договору са Школским тимом, водитељ би требало да каже и рок до кога се очекује да ће пристићи „резултати“).

Све записано у току часа, и проблеми и вредности и правила се откуцају и умноже у онолико примерака колико има ученика.

**ЈА ЗНАМ
ШТА ЈЕ ФЕР ПЛЕЈ КАДА:**

ИГРАМ ПРЕМА ПРАВИЛИМА
ЗНАМ ДА СВИ МОГУ ДА УЧЕСТВУЈУ
ИГРАМ ЗБОГ ЗАБАВЕ И ДРУЖЕЊА
ЗНАМ ДА ЧЕСТИТАМ И КАДА ИЗГУБИМ

Прилог 24.

... Још неки корисни ресурси

Игре упознавања, подизања енергије у групи и ледоломци

Људски бинго

20 минута

Објасните да је циљ сваке особе да говори са што је могуће више људи, како би открили нешто различито једни код других. Потребно је да напишу различита имена, односно узму различити потпис уз свако питање.

Предлог питања

- умножити за све учеснике -

Питајте чланове групе: Да ли сте ви неко ко....?
(покушајте да пронађете ове особе и да поред сваког описа имате различити потпис)

- ▶ _____ је скоро окречио уредио стан
- ▶ _____ је заљубљен
- ▶ _____ воли кување
- ▶ _____ има кућног љубимца
- ▶ _____ свира неки музички инструмент
- ▶ _____ је путовао у иностранство
- ▶ _____ редовно прати вести
- ▶ _____ говори страни језик
- ▶ _____ има хоби
- ▶ _____ прати ТВ серије

Савети

Ако желите да укратко продискутујете о томе шта су људи открили почните тако што ћете питати да ли им се игра допала. Затим разговарајте о шароликости вештина и интересовања у групи и о томе које културне утицаје могу открити по начину на који су људи одговарали: нпр. да ли једнак број мушкараца и жена кувају и шију одећу? Али, немојте да то буде претешко - изведите активност која ће омогућити људима да уоче сличности и разлике (нпр. "и ја исто")

Поздрави

15 минута

Ископирајте или препишите поздраве, исеците сваки посебно и ставите траке у шешир. Требаће вам по један "поздрав" за сваку особу.

Замолите учеснике да узму по једну траку папира, затим да се помешају у средини просторије и да се међусобно поздрављају тако што ће рећи своје име и поздравити се онако како је описано на папиру.

Уколико вас учесници питају одакле су поздрави, позовите их нека погађају.

- * Поздрави другу особу загрли је и пољуби три пута у образе (Србија, Холандија, Белгија)
- * Поздрави другу особу загрли је и пољуби два пута у образе (Неки делови Војводине, Португал, Шпанија)
- * Поздрави другу особу загрли је и пољуби четири пута у образе (Парижани)

- * Поздрави другу особу саставивши руке као за поклон (Јапан)
- * Поздрави другу особу трљањем носева (Инуити, Ескимми)
- * Поздрави другу особу врло јаким, чврстим стиском руке (Немачка, дипломате, политичари)
- * Док се поздрављате држите растојање од око пола метра и рукујте се али врло лаганим стиском руке (Енглеска)
- * Топао велики загрљај (Русија, Палестина)

Савети

Ово би требало да буде лагана срдачна игра за групу људи који се не познају. Нарочито наглашавамо да намера није да се подстакну стереотипи. Кратка дискусија о реакцијама. Могли бисте да питате:

- * Можете ли да погодите одакле су различити поздрави?
- * До које мере су они стереотипни? Нпр. да ли сви Немци имају чврст стисак руке?
- * Који поздрави су вам били пријатни/непријатни и зашто?
- * Да ли сте некада били у непријатној ситуацији у другој земљи када вас је неко топло поздравио са четири пољупца а ви се из незнања спетљали и повукли након два/три?

Драга да ли ме волиш?

5-10 минута

Учесник-ца поставља питање особи до себе: "Драга-и, да ли ме волиш?", а он-а одговара "Да, драги-а, волим те, али никако не могу да ти се насмешим", при чему не сме да се насмеје, јер онда испада. Уколико се не насмеје, он-а поставља питање даље, а уколико испадне даље поставља питање особа која је њега/њу питала.

Тостер, кенгур, слон

5-10 минута

На почетку игре се покаже како изгледају неке од фигура/статуа које ће се користити у њој (нпр. тостер, микроталасна пећница, кенгур, слон, канта за смеће, веш машина). Нека водитељ сам осмисли фигуру коју чине три особе или нека замоли учеснике да заједно креирају, тј. осмисле изглед фигуре односно положај тела три особе.

Један учесник стоји у центру, остали у кругу око њега. Учесник из центра покаже на једну особу из круга и позове једну од претходно појашњених фигура. Особа на коју је показано мора да изведе ту фигуру заједно са две особе које стоје поред ње. Промена особе у центру наступа када један од учесника реагује погрешно или преспоро. Људи који формирају круг воде рачуна да не погреше приликом израде групних фигура, како не би они били у центру и прозивали.

Саветујте учеснике да што брже прозивају учеснике и изговарају различите фигуре, што ће допринети динамичности и енергичности игре.

Земљотрес

5-10 минута

Учесници су подељени у групе од по троје, један/једна је "вишак" . У свакој групи два учесника-це чине кућу (окренути један ка другом и држећи се за руке, формирајући испред себе затворен простор), а трећи учесник је становник (налази се у затвореном простору, "у кући"). Учесник који је "вишак" даје једну од три наредбе: "Куће мењају станаре" (значи да станари остају на свом месту, а куће траже новог станара), "Станари мењају куће" (куће остају на истом месту, а станари траже нове куће) и "Земљотрес" (све "формације" се растуре и формирају се нове).

При свакој од наредби "вишак" учествује у игри, па може доћи до промене "вишка" који даје нову наредбу.

Осећај изражен бројем

5-10 минута

Група се подели по паровима.

Учесници имају задатак да партнеру искажу осећања која им је задао тренер (нпр. „Сада сте тужни“, „Сада сте љути“, весели, изнервирани, уплакани, итд), али да притом могу изговарати само бројеве.

Ресурси игара на интернету:

- ✿ Инклузивне игре „Без испадања“: http://www.hajdeda.org.rs/08_download/bez-ispadanja-no-exclusion.pdf
- ✿ Игре за размрдавање: http://www.hajdeda.org.rs/08_download/tkit/4_poglavlje_4_1_deo.pdf
- ✿ Ледоломци и игре упознавања <http://www.v-scout.org.rs/?q=node/281>
- ✿ Игре за подизање енергије и поверења у групи: <http://www.prevent.org.rs/opis.htm>
- ✿ Групне игре у затвореном простору и напољу: <http://www.scoutpark.net/igre/igre.asp?tip=3>